

Tolkien, visoka fantastika, bajka i prapriča

Mrduljaš Doležal, Petra. 2012. *Prstenovi koji se šire: junačka potraga u djelima J. R. R. Tolkiena*. Zagreb: Algoritam. 315 str. ISBN 978-953-316-470-0

U knjizi *Prstenovi koji se šire: junačka potraga u djelima J. R. R. Tolkiena*, Petra Mrduljaš Doležal bavi se područjem koje je dugo bilo zanemareno u književnoznanstvenim krugovima, tj. epskom ili visokom fantastikom. U knjizi se autorica ponajviše bavi Tolkienovim djelima *Hobit*, *Gospodar prstenova* i *Silmarillion* te, dublje analizirajući visoku fantastiku, pokazuje kako taj književni žanr svoje korijene nalazi u mitu, Homerovim djelima te djelima viktorijskih fantastičara. Spisateljica iscrpno i na zanimljiv način prolazi Tolkienovim djelima te ih stavlja u širi kontekst mita, prapriča i arhetipskih likova.

Prvi dio knjige bavi se fantastikom, tj. nastankom žanra, važnošću Tolkiena u tome žanru, te izvorima, problemima i zadaćama fantastike. Autorica se dotakla raznih utjecaja na žanr i utjecaja staroengleskoga jezika na Tolkienov rad. U pisanju o žanru fantastike autorica se oslanja na radove Zorana Kravara te na *Enciklopediju fantastike* (*The Encyclopedia of Fantasy*) Johna Granta i Jona Clutea čije definicije i objašnjenja pojedinih pojmova koristi kao potporu prilikom objašnjavanja različitih motiva koji se mogu naći u djelima pisaca fantastike i drugih srodnih žanrova. Visoka fantastika vrsta je popularne književnosti koja se još naziva epskom, a ponekad i romantičnom fantastikom. Zbog velikoga utjecaja na žanr, Tolkien je postavljen u središte visoke fantastike pa se ona dijeli na predtolkinovsku i posttolkinovsku. U ovome dijelu knjige razmatra se i odnos kritičara prema fantastici i Tolkienovim djelima. Najveći prigovor kritičara fantastike sastoji se u tome da ova nije postmoderna: smatrala se nazadnjačkom, slijepom za probleme sadašnjice i mjestom nadvladanih ideologija. Na te kritike Rosmary Jackson (*Fantasy, The Literature of Subversion*) odgovara da je zadaća fantastike prikaz želja, ali ne i njihovo ispunjenje, prikaz onoga što kultura želi potisnuti, ali ne i asimilacija toga u postojeće vrijednosne sustave i strukture moći. Navodi se Tolkienova definicija bajke koju autorica aplicira na njegova djela, ali i na sveukupni žanr fantastike, te tako postavlja fantastiku kao žanr podređen bajci, o čemu se među teoretičarima još uvijek vode rasprave. Naime, u kontekstu dječje književnosti bajka i fantastika katkada se nasumice pojavljuju kao pojmovi koji uključuju sve što nije realistično. Nije ih ispravno koristiti kao sinonime. Bajka je utjecala na stvaranje fantastične književnosti, dvije su vrste povezane, iako su to dva različita žanra različitoga podrijetla. Bajka je nastala u davnim vremenima i dio je usmene predaje uz mitove i narodne priče, dok su književne bajke i fantastika djela modernih vremena.

Budući da autorica svoj rad zasniva i na pretpostavkama Northropa Fryea, začetnika arhetipske kritike (pristupa književnosti pod utjecajem C.G. Junga u kojemu se istražuju praslike iz kolektivno nesvjesnog koje ulaze u likove i simbole) i mitologa Josepha Campbela, dio ove knjige posvećen je njihovom radu, primjerice Fryevim modusima književnosti i Campbellovim epizodama univerzalnoga mitskoga pothvata. Autorica promatra i dubinsku strukturu književnosti na primjeru *prapriče*, koja prethodi složenijim književnim oblicima te sadrži motive i narativne elemente koje nalazimo u mitologijama i starovjekovnim romancama.

U drugome dijelu knjige provodi se analiza Tolkienovih djela *Hobit* i *Gospodar prstenova* kroz etape junačke potrage viđene kroz rad Northropa Fryea i Josepha Campbella s povremenim osvrtima na Jungova značenja različitih etapa. Svaka faza (Frye) i etapa (Campbell) jednostavno je objašnjena i popraćena prikladnim primjerima iz oba Tolkienova djela. Razmatraju se i različiti motivi bajke koji se mogu naći u djelima te karakterizacija likova. Zanimljiva je Fryeova podjela ženskih likova na gospu užitka (ona je predmet junakove želje, dama izbavljena iz nevolje kako bi postala njegovom ženom) i gospu dužnosti (ona šalje junaka u potragu i savjetuje ga) te njegovi stupnjevi 'uspona' junaka: prepoznavanje demonskoga, odvajanje junaka od destruktivnih sila koje su ga sputavale, ponovna uspostava prekinutoga toka svijesti ili sjećanja i vraćanje junakova identiteta; te kako se oni odnose na Tolkienove likove. Autorica se nadalje bavi i djelom *Silmarillion* u kojemu je Tolkien opisao povijesno-mitološku pozadinu Međuzemlja s mitovima i legendama. Osobe upoznate s tom Tolkienovom knjigom znaju da se povijest Međuzemlja dijeli na Četiri doba te da je prijelaz iz svakog doba uzrokovan kataklizmom. Mrduljaš Doležal opisuje svako Doba te opise podupire citatima iz Tolkienove knjige. Neki motivi i likovi opisani su s osloncem na spomenutu *Enciklopediju fantastike*. Sva Doba su prikazana u jednostavnoj tablici u kojoj ih je autorica usporedila s Fryevim sustavom stupnjeva premještenosti mita.

U trećem, i posljednjem, dijelu knjige pozornost se posvećuje pojmovima 'obrat' i 'prepoznavanje' u visokoj fantastici, podzemnim svjetovima visoke fantastike, književnosti Međuzemlja i značenju *elfa* (vilenjaka) u visokoj fantastici. Pojam 'obrat' autorica povezuje s Aristotelovim pojmom *anagnorisis* (prepoznavanje), trenutkom kada neznanje prelazi u znanje. Pojam 'prepoznavanje' podrazumijeva prethodno stanje zaslijepljenosti, zavaranoosti ili zaborava neke važne činjenice koja koči razvoj junaka i njegova svijeta. Autorica ovaj pojam povezuje sa zaboravom identiteta (uniženje), motivom koji je u *Gospodaru prstenova* prikazan djelovanjem Prstena, a koji dovodi do sloma i raspada osobnosti njegovoga Nositelja. Podzemni svjetovi fantastike opisani su kroz primjere različitih pisaca fantastike i povezani s Fryevim prikazom književnih modusa. Dalje, razmatra se prapriča u Međuzemlju, koja se ondje pojavljuje u različitim oblicima: kao mit, povijesna legenda, bajka i trač. Njihova su značenja i važnosti opisani kroz sve narode i bića koja se nalaze u Tolkienovom svijetu. Pozornost se nadalje posvećuje Tolkienu i antimodernizmu. Autorica objašnjava kako Tolkienov rad pripada niši antimodernističke misli, tj. kako je u njegovom radu vidljiv davno izgubljeni ideal prepoznat u antimodernističkom arhaizmu te da su njegovi svjetovi udžbenički primjeri osnovnih antimodernističkih pretpostavki. Autorica knjigu završava dijelom o *elfima* i njihovom značenju u Tolkienovim knjigama.

Njihovu bit čini težnja za stvaranjem pa oni u Međuzemlju čuvaju ljepotu prirode i strpljivo je nadograđuju. Oni su zagonetne pojave koje oduhovljuju krajolik tako da njihovim odlaskom zemlja postaje obična. Autorica opisuje njihov simbiotski odnos s prirodom te njihovom opisu pridodaje objašnjenja iz *Enciklopedije fantastike*.

Knjiga *Prstenovi koji se šire* sadrži definicije različitih pojmova koji su važni u razmatranju Tolkienovih djela. Svaki je pojam objašnjen uzimajući u obzir definicije različitih autora, kritičara i teoretičara književnosti te je popraćen zanimljivim primjerima. Ova je knjiga poticaj na dalje istraživanje ne samo Tolkiena i njegova opusa, nego i fantastične književnosti općenito, osobito u hrvatskoj sredini gdje su ovakve studije još uvijek rijetke. Autorica je uspjela na relevantan način prikazati Tolkienov rad u širem književnopovijesnom kontekstu te jasno izložiti svoje teze tečnim i privlačnim stilom. Knjiga će biti veoma zanimljiva istraživačima fantastične i dječje književnosti, studentima, ali i širem čitateljstvu zainteresiranome za Tolkiena i njegova djela.

Maja Loborec